

BLEN ČIERNY (*HYOSCYAMUS NIGER*)

Ľudovo sa **blen čierny** (*Hyoscyamus niger*) nazýva čertova zelina. Jeho latinský názov pochádza z gréckeho slova *hyoscyamos*, ktoré pochádza zo slov *hys* – brav a *kyamos* – bôb. Dioskorides to zdôvodňoval tým, že bravy môžu zrať túto bylinu bez toho, aby sa otrávil. Iné pramene zas udávajú, že pre bravy je táto rastlina až príliš jedovatá. V staroveku sa volala aj *appolinaris* podľa boha Apolóna.

V rámci botanického systému je zaradená ku krytosemenným dvojkličnolistovým rastlinám do čeľade ľuľkovité (*Solanaceae*). Podľa dĺžky života blen čierny patrí k jednoročným alebo dvojročným druhom. Vzrastom je táto rastlina bylina – má dužinatú stonku, ktorá dorastá do výšky až 80 cm. V zemi má svetlohnedý vretenovitý koreň. Vzpriamená stonka je tupo hranatá. Môže byť jednoduchá alebo rozkonárená. Postavenie listov na stonke je striedavé, ich tvar elipsovité až perovito dielny. Byľ i listy sú žľaznato chlpaté. Neprijemne páchne.

Blen čierny (Hyoscyamus niger)

V pazuchách listov a na vrchole byle sú nakopané nápadne veľké kvety. Každý z nich sa skladá z farebnej koruny a zeleného kalicha. Koruna zvončekovitého tvaru je asi 3 cm dlhá a 2 cm široká. Má matne žltú farbu s fialovými žilkami. Žľaznato chlpatý kalich má pichľavo zakončené zuby. Vnútri každého kvetu sa nachádza päť fialových peľníc na chlpatých nitkách. Kvitne od mája do októbra. Jednotlivé kvety na rastline rozkvitajú postupne.

Po opelení a oplodnení sa semenník piestika mení na suchý pukavý plod – tobolku – s veľkým množstvom malých čier-

nohných semien. Plod má tvar džbánika a otvára sa vrchnáčikom. Semená blenu čierneho sú malé a v jednej tobolke sa ich nachádza asi 200. Jedna rastlina vytvorí približne 50 toboliek, teda dokopy 10 000 semien. Keby všetky semená vyklíčili, vytvorili by rastliny z nich vzniknuté už 100 miliónov semien. Semená však klíčia veľmi nepravidelne. Často pred vyklíčením ležia v pôde i niekoľko rokov.

Blen čierny na začiatku kvitnutia

Kvety blenu čierneho kvitnú postupne

Na chlpatých listoch blenu čierneho si pochutnávajú bzdochy

Detail tobolky so semenami

Pochádza pravdepodobne z prednej Ázie, odkiaľ bol v neolite (mladšej dobe kamennej) zavlečený ako narkotikum (látka s upokojujúcim, uspávacím a bolesť tmiacim účinkom) do Európy. V súčasnosti nadobúda kozmopolitné rozšírenie. Vyskytuje sa vo väčšej časti Európy, v Ázii, severnej Afrike, Severnej Amerike, ba i v Austrálii. V niektorých krajinách sa i pestuje.

U nás rastie ako burina na úhoroch, múroch, rumoviskách, v krovinách, zvyčajne na výživných pôdach. Je súčasťou spoločenstiev v teplejších oblastiach nížin a pahorkatín, ale môže vystupovať i do vyšších nadmorských výšok. Dôkazom sú i fotografie v tomto článku, ktoré zachytávajú túto bylinu od mája do novembra medzi mestom Svit a obcou Batizovce v podtatranskej oblasti.

Blen čierny patrí k liečivým a zároveň i jedovatým druhom. Jedovatá je celá rastlina, najmä semená. Obsahuje prudko účinné tropánové alkaloidy hyoscyamín, skopolamín a malé množstvo atropínu podobne ako ľuľkovec zlomocný, ale v menšom množstve. Obsah alkaloidov v sušine listu je 0,05 % až 0,15 %, v semenách až 0,3 %.

Otrava sa prejavuje štyrmi výraznými príznakmi: prekrvením tváre, suchosťou slizníc, zrýchlením tepu a rozšírením zreničiek. Pri predávkovaní (nad 10 mg atropínu) dochádza k poruchám svalov ovplyvňovaných vôľou, záchvatom kriku, halucináciám, poruchám vedomia a záchvatom šialenstva. U dospelého človeka je životu nebezpečná dávka 50 mg atropínu, ktorá sa bez podania antidota (protilátky) zvyčajne končí kómou a zastavením dýchania. U osôb so zvýšenou citlivosťou na atropín sa dochádza k delíriu a kóme už pri jeho dávke menšej ako 1 mg. Napriek vysokej jedovatosti je prognóza liečenia tejto otravy vcelku priaznivá, pretože sú dobre známe fyziologické účinky týchto látok na ľudský organizmus a možnosti účinnej liečby. Okrem otravy rastlinným materiálom sa často vyskytuje predávkovanie liekmi obsahujúcimi atropín. Liečba otravy sa začína okamžitým výplachom žalúdka veľkým množstvom vody a aktívneho uhlia. Pred

príchodom lekára sa odporúča podanie slanej vody (1 až 3 lyžičky soli do pohára horúcej vody) s cieľom vyvolať zvracanie. Tiež sa treba snažiť o zníženie teploty zábalmi. V prípade hlbokej kómy je nutné umelé dýchanie, aby sa zabránilo zastaveniu dýchania. Lekár podá do žily špecifickú protilátku.

Blen čierny kvitne ešte aj v septembri, keď sa už v dolnej časti byle nachádzajú zrelé semená

Blen čierny je známy od najstarších čias ako liečivá rastlina indoeurópskych národov, ale i starovekých Babylončanov, Egypťanov, Indov, Peržanov i Arabov. Tí ju poznali zároveň i ako jedovatú a magickú bylinu.

Plínius a Dioskorides uvádzajú, že v staroveku ho aj pestovali a mal široký okruh využitia ako zázračná bylina s opojnými účinkami lepšími ako ópium. V stredoveku sa používal pri uspávaní namiesto chloroformu pri chirurgických operáciách a tiež pri tšení bolesti zubov. Táto bylina tiež tvorila nevyhnutnú zložku všetkých masť čarodejníc a ľubostných masť milencov. Lekári sa ho však báli ordinovať, pretože vedeli o jeho prudkých účinkoch. Jeho využitie v oficiálnej medicíne tak bolo úzko ohraničené. Známy bol v tom čase aj jeho účinok na mozog spôsobený skopolamínom, ktorý sa prejavuje tým, že človek stráca schopnosť ovládať svoje myšlienky a je schopný priznať sa i k činom, ktoré nespáchal.

Predmetom zberu je list (*Folium hyoscyami*) a vňať (*Herba hyoscyami*) v čase kvitnutia. Semená (*Semen hyoscyami*) sa zbierajú krátko pred úplným dozretím. Vzhľadom na jeho jedovatosť je pri zbere nutné zachovať čo najväčšiu opatnosť. Prípravky vyrobené z tejto rastliny sa uplatňujú ako parasimpatolytikum (prípravok s upokojujúcim účinkom na nervstvo ovládajúce mimovoľnú činnosť), spasmolytikum (prípravok proti kŕčom) a antiastmatikum (prípravok na liečbu astmy) v zmesi s inými liečivami. Môže ich predpísať iba lekár. Bleňový olej sa používa pri masážach ako prostriedok na tšenie bolesti pri neuralgických a reumatických problémoch. V ľudovom liečiteľstve je akékoľvek využitie tejto rastliny zakázané.

Na Slovensku sa blen čierny v súčasnosti nezbera ani nevykupuje. Od roku 1940 sa skopolamín a hyoscyamín väčšinou vyrába z listov austrálskych stromov druhu *Duboisia myoporoides*. Tie obsahujú až 4 % skopolamínu. V Egypte a Indii sa pestuje blen farebný (*Hyoscyamus muticus*), ktorý obsahuje až 0,8 – 1,4 % alkaloidov, hlavne hyoscyamín. Kultúrne odrody majú listy dlhé až 40 cm.

Danica Božová